EL BALL DE GITANES A SANT VICENÇ DE CASTELLET

Jordi Suades i Marigot - Joan-Manuel Miquel

Arrelat a Sant Vicenç a la primeria de segle, i fruit de les circumstàncies històriques –que vinguessin picapedrers de Caldes de Montbui, que no hi hagués *picapedreres* i haguessin, per tant, de fer parella amb noies del poble durant les festes–, el ball de Gitanes és una bona mostra del primer motor –popular, quotidià i circumstancial– d'aquesta mena de manifestacions. Ben altrament que avui, i d'això es queixa Joan-Manuel Miquel! En aquest sentit, les paraules d'esperança amb què clou l'article referint-se a una tradició «*mai morta, sinó simplement adormida, latent, expectant*», ara que mor, aquest sí, el segle, mostren una actitud militant que cal valorar i, tant de bo en els diversos àmbits, imitar.

1. ELS ORÍGENS HISTÒRICS DEL BALL DE GITANES A SANT VICENÇ DE CASTELLET

Per trobar els orígens del ball de Gitanes de Sant Vicenç de Castellet cal remuntar-se al principi del segle XX, quan començava a desenvolupar-se al poble un sector econòmic, que avui és el més important, el de la pedra, en aquells moments representat per l'explotació de pedreres.

Hem pogut saber a través de la crònica que ens proporciona un diari de l'època, *El Pla de Bages*, per mà d'un santvicentí, la primera vegada que es ballà aquest ball al poble. Fou el diumenge 10 de febrer de 1907, revestit de gran festa, a l'entorn de la plaça de la Constitució –avui plaça de l'Ajuntament–, a les dues del migdia. Hi participaven una colla que

«Ball de Caldes» amb què es comença el Ball de Gitanes.

s'autoanomenava «La colla de picapedrers de la regió catalana», un conjunt de picapedrers que havien vingut de Caldes de Montbui per treballar a les pedreres de Sant Vicenç i introduïren aquest ball, típic de la zona del Vallès. Les noies que els acompanyaven eren ja de Sant Vicenç. L'espectacle estava potenciat per l'amenització de l'orquestra «Els Catalans», de Manresa.

Sabem que aquest ball despertà un gran interès, ja que mai no s'havia vist en aquest poble i era considerat com «*una diversió molt atractiva*». S'havien llogat, a bon preu, els balcons, finestres i terrats de la Plaça. Es diu que estava tot ple d'espectadors, calculant-se al voltant de quatre-mil persones –entre elles, moltes de forasteres (aquesta xifra pot ser un xic augmentada, però és prou significativa de la popularitat que tingué aquest ball, fins al punt que es tornà a representar ben aviat). Al vespre es ballà al gran Saló del Círcol (can Miralles), essent la concurrència tan extraordinària que fins i tot es feia difícil l'execució del ball. El dimarts, dia 12, es tornà a ballar al mateix saló en obsequi als socis. Sembla que algun any després es tornà a dansar.

Després d'un temps sense Gitanes, és de destacar la tasca d'en Pere Canal, secretari del municipi, vingut de Sant Llorenç Savall, dansaire en aquella població del Vallès, que aplegà un conjunt de joves santvicentins al seu voltant i féu possible la ballada de Gitanes per la Festa Major i Carnestoltes del 1918, aquesta vegada ja per joves del mateix poble.

Caldrà esperar fins al 1948 perquè hi torni a haver una represa del ball, moment en què es constitueix l'Esbart Dansaire Santvicentí, amb un impuls important d'en Pere Vall. Es donà una projecció de l'espectacle cap a d'altres viles de Catalunya, com Balaguer, Manresa, Súria i fins i tot Barcelona, actuant-hi el 1949 un conjunt de setze parelles, per les revetlles de Sant Joan i de Sant Pere, al recinte de Montjuïc, davant les fonts lluminoses.

L'Esbart Santvicentí arribà a contractar un tren especial per facilitar als habitants de Sant Vicenç la seva presència en les actuacions a la ciutat comtal. Hi ha l'anècdota que en una d'aquestes actuacions, a Montjuïc, l'orquestra que els acompanyava, en un moment determinat, deixà de tocar, però per sort uns quants seguidors que acompanyaven l'Esbart, davant la situació, es dirigiren corrents cap al micròfon i es posaren a entonar la dansa, fent possible la seva continuació fins al final.

BIBLIOGRAFIA I FONTS

- *Pla de Bages* núm. 857, dissabte 9 de febrer de 1907, p. 2 («De Sant Vicenç de Castellet»)
- *Pla de Bages* núm. 859, dimarts 12 de febrer de 1907, p. 1-2 («Crònica de la Comarca: Sant Vicenç de Castellet»).
- GASOL, Josep M.: «El Ball de Gitanes, una tradició que reviu». Manresa, Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, juliol 1949.
- CANAL, Pere: «Bailes típicos». (Dins el llibre *Sant Vicenç de Castellet des de l'antiguitat fins als nostres dies*, d'en Pere Canal i Miquel Vila). Sant Vicenç de Castellet, 197

Jordi Suades i Marigot

Historiador

Moment de la «coronació de la núvia». La núvia «antiga» corona de flors la núvia «nova» (foto Modest).

Moment després de la «coronació», «galop» (foto Modest).

2. LES GITANES DE SANT VICENÇ DE CASTELLET, AVUI

Les Gitanes, com totes les altres manifestacions de la cultura popular, van arribar a Sant Vicenç arrelant entre la gent del poble, en un temps en què no hi havia massa alternatives de diversió. És fàcil imaginar-se a primers de segle, corrien els anys 10, com tothom participava d'aquesta manera de fruir, com ara pot ser-ho encara un ball d'envelat o, per als més joves, una nit de discoteca.

Amb el pas del temps, les Gitanes van anar perdent el seu caràcter participatiu, van patir també els efectes de la Guerra Civil, com totes les altres manifestacions de la nostra cultura, i van quedar a la fi, reservades per a ser executades per l'Esbart Santvicentí.

Han anat passant els anys i ara les Gitanes de Sant Vicenç de Castellet s'han convertit en espectacle. L'Esbart, després d'un llarg i laboriós treball d'investigació i recerca que va durar més d'un any, va estrenar el dia 13 de maig de 1989 al Teatre La Passió, d'Olesa de Montserrat, una recreació escènica de les Gitanes.

Segons el mateix Esbart les presenta: «*...és un treball nou en reconeixement a un treball vell*», «*...és un homenatge en forma de coreografia a tots aquells que, des dels anys 10, han ballat Gitanes a Sant Vicenç de Castellet*».

La coreografia en qüestió intenta mostrar escènicament i en vint-i-cinc minuts escassos el que al llarg dels anys, en el carrer, havia estat una festa que tenia, com a mínim, dues hores de durada.

Dissortadament, la informació trobada de l'època dels anys 10 no mostrava massa conceptes clars pel que fa a la coreografia, tot i que continuava essent molt valuosa pel que fa a l'anecdotari; d'altra banda, a Caldes de Montbui, les Gitanes formen únicament part del record. Això va obligar, doncs, a fer un salt en el temps i començar a escorcollar en el record dels balladors de l'antic Esbart.

Resultà magnífic comprovar que, en gran mesura, les Gitanes que es ballaven a Sant Vicenç després de la Guerra Civil eren molt semblants a les encara vives a Sant Llorenç Savall. La connexió havia estat el Secretari Canal i novament, després de tants anys, Sant Llorenç i Sant Vicenç van tornar a aplegar-se per parlar de les Gitanes.

Potser el detall que més ens caracteritza, i al qual l'Esbart ha volgut dedicar una especial atenció en el seu muntatge, és la «coronació de la núvia». Tant a Sant Llorenç com a Sant Vicenç, les Gitanes compten amb dues parelles de «nuvis», els de l'any darrer, que tanquen el ball, i els d'enguany, que l'obren. En un moment concret de la dansa, els balladors paren de ballar i la núvia «antiga» corona amb flors la núvia «nova» i fet això continua la dansa amb alegria festejada per tots.

Cal fer constar que, encara avui, a Sant Llorenç Savall l'elecció de la núvia forma part de la preparació de la festa, que compta amb el nerviosisme de totes les candidates a ocupar aquest reconegut càrrec.

Pel que fa a la música, s'han respectat totes les partitures trobades de la primera època de l'Esbart, fentne una brillant instrumentació per a Cobla. Així doncs, trobem les músiques que són característiques dels balls de Gitanes d'arreu –els xotis, les contradanses, les catxutxes, la jota i els passos dobles o galops–, però hem de significar dues ca-

racterístiques que ens identifiquen i alhora també ens diferencien.

El nostre ball de Gitanes inclou dos moments molt especials: en primer lloc el que hom anomenava «La Dansa», i es dóna el detall curiós que musicalment correspon al «Ball de Caldes». Això ens fa pensar immediatament que els vallesans de Caldes que van ensenyar-nos les Gitanes utilitzaven la seva «dansa» per introduir la festa, mentre que normalment, en altres indrets, les Gitanes són iniciades en l'entrada al lloc de ballar amb un «galop» al so musical d'un pas doble.

D'altra banda, cal esmentar també el característic «Vals-Jota», que no hem sabut trobar en altres balls de Gitanes i que ràpidament ens fa pensar en aquelles danses tan característiques dels saraus costumistes de primers de segle.

En l'apartat de vestuari, hem de dir que és la base de l'ambientació, amb la reproducció fidel de la roba que el jovent duia a primers de segle per anar a ballar a la Festa Major –fotografies inèdites en són testimoni.

Cal esmentar que s'ha conservat la característica comuna a totes les èpoques, amb les dones duent immensos i preciosos mantells de Manila brodats per ballar Gitanes. Precisament en la fotografia del 1918 que el pasquí de l'Esbart reprodueix, hi podem veure cinc balladores amb grans mantells que els abracen el cos pel davant i pel darrere, donant un estil molt especial en la manera de posar-se'ls.

Pot resultar força xocant el fet de veure un ball de Gitanes ambientat en aquesta època i amb roba «de mudar», ja que habitualment els vestits dels balls de Gitanes solen ser de colors molt vius i ambientats en èpoques molt anteriors –normalment en la primera meitat del segle XIX–, però cal remarcar que l'origen de les Gitanes és molt antic i diferents investigadors indiquen que, en principi, eren danses de Carnestoltes.

Lògicament, el fet de les Gitanes a Sant Vicenç és una clara mostra de tradició treta del seu context original, i això dóna, per tant, uns resultats d'adaptació molt notables que les fa diferents en tot el seu sentit.

Amb aquesta producció, l'Esbart va veure acomplerta únicament la primera part del seu projecte. Sant Vicenç torna a poder veure –per a alguns recordar–, i –per a tots– sentir les Gitanes. Però el que resta encara és tornar al poble allò que és del poble, no només per gaudir-ne amb la contemplació, sinó també per participar-hi.

En un moment com el que ens ha tocat viure, en què la societat és tan competitiva i accelerada, sorgeixen com a contrapartida, actituds que lluiten per recuperar les tradicions que al llarg dels anys han caracteritzat els pobles.

Sortosament, molts llocs de Catalunya compten amb gent entusiasta del passat i, cada dia, són més les festes i tradicions que reneixen i arrelen novament fins a ser un costum.

En aquest terreny de la recuperació s'inclou naturalment la de les danses tradicionals, però no per gaudir-ne com a espectadors quan és algun esbart qui les executa. La dansa, com a vehicle de comunicació i d'expressió col.lectiva de sentiments, arriba a la seva més gran manifestació quan és compartida i viscuda, quan el sentit de la festa popular fa participar tothom.

En alguns moments festius de la vida de Sant Vicenç dels darrers dos anys, com per exemple l'Aplec de Castellet novament recuperat, la gent de l'Esbart ja ha iniciat de manera experimental la temptativa de fer ballar Gitanes als assistents a la festa. Tan favorables han estat els resultats,

Detall del «Vals - Jota», característic de les Gitanes de Sant Vicenç.

Un altra escena dels «Vals - Jota» (foto Modest)

que per al proper any 92 hi ha un projecte molt ferm d'organitzar una ballada popular de Gitanes a la Festa Major d'estiu.

Això no és pas una idea nova ni original, hem de significar que les Gitanes són una tradició viva encara en el Vallès, d'on són originàries.

En el Vallès, les Gitanes són també interpretades pels esbarts, però d'altra banda s'organitzen anualment trobades de colles de Gitanes i en algunes poblacions la tradició ha tornat al carrer, aconseguint la participació popular massiva. Mesos abans de la ballada, la gent es prepara en assajos organitzats esporàdicament per a la interpretació en grans espais el dia de la festa. I això és el que a Sant Vicenç de Castellet es pretén aconseguir, que les Gitanes siguin novament una manera de fer poble. Es pretén encomanar a tothom –santvicentins i, per què no, veïns d'altres poblacions– l'ànsia d'aplegar-se per compartir i fer reviure un cop l'any, una tradició que ens identifica i que, en el present ens demostra no haver estat mai morta, sinó simplement adormida, latent, expectant, esperant el seu renaixement just ara que ja el segle comença a acabar-se.

Joan Manuel Miquel

Director de l'Esbart Santvicentí